T.C.
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

ULUSLARARASI DÜŞÜNCE ve SANATTA MEVLÂNÂ

Sempozyum Bildirileri

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON MAWLÂNÂ JALÂLADDÎN RUMÎ IN THOUGHT and ART

Papers

May, 25-28 Mayıs 2006
Çanakkale
Türkiye/Turkey

RESSAMLARIN GÖZÜYLE MEVLEVİLİK

Arzu KARADUMAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

(ÖZET)

Oryantalist anlayış çerçevesinde Türk ve yabancı ressamların Mevleviliğe, Mevleviliğin simgesi olan semah törenine, Mevleviliğin esas ögesi olan dervişlerine(semazenlere), dervişlerin kıyafetlerinin Mevlevi töreninde büründüğü estetik görünüşün resme yansımalarına ve resimlerinde ayinde olup bitenlerin yani muazzam ibadetin görselliğini sanatçıların gözlemleriyle nasıl yansıttıkları, sanatçıların resimlerinde neler anlatmak istedikleri, ve Mevlevi ayininin yapıldığı mekanların resimdeki boyutunun işlenişi, resimdeki değerlendiriliş biçimleri ele alınmaktadır.

(ABSTRACT)

Within the concept of orientalism the approach of Turkish artists to the philosophy of Mevlana and the ceremonies of this philosophy, dervishes, the artistic reflections of the aesthetic view of dervish dresses during ceremonies, reflections of rituels, the artistic perspective and evaluation of the plce of ceremonies of Mevlana philosophy has been discussed.

13. y.y' da, yüksek şahsiyet sahibi, üstün fikirli Mevlana tarafından, Türk kültürüne kazandırılmış Mevlevilik öğretisi, sanata da yansımıştır. Mevlana'nın hayatta olduğu dönemlerde O'nun öğretisine malik olmak isteyenler arasında pek çok ressam, sair, oymacı, musikişinas, hattat bulunmaktaydı. Geçmişten süre gelen Mevlevilik öğretisinin sanata yansıması, günümüzde de halen Mevlana'nın ve Mevlevilik öğretisinin, pek çok sanatçının maddi hüneriyle, bizlere sunulmaktadır. Burada ele alınacak husus Türk ve yabancı ressamların Mevleviliğe bakış açıları olacaktır. Mevleviliğin simgesi olan sema törenine, Mevleviliğin esas ögesi olan dervişlerine (semazenlere), dervişlerin kıyafetlerinin Mevlevi töreninde büründüğü estetik görünüşünün resme yansımalarına değinilecektir. Ressamların eserlerinde, ayinde olup bitenlerin yani muazzam ibadetin görselliğini, gözlemleriyle nasıl yansıttıkları, sanatçıların resimlerinde neler anlatmak istedikleri, Mevlevi ayinin yapıldığı mekanların resimdeki boyutunun işlenişi ve resimdeki değerlendiriliş biçimleri ele alınacaktır.

1606-1669 yılları arasında yaşamış olan Rembrant Türkiye'ye gelmemiş olmasına karşın Şark tipleri ve özellikle Türk kıyafetleri ile ayrı bir alakası vardır. Ressamın Mevlana'yı tasvir ettiği Dört Büyük Türk Sultan **(resim 1)** konulu eserinde, figürler büyük gövdeli bir ağacın altına oturtulmuştur. Arka planda dağlar vardır. Mevlana başı kavuklu ve kısa sakallı ve sol eli dizleri üstünde, sağ eliyle de kahve fincanı tutmaktadır. Mevlana'nın önündeki figür, Hazreti Şah Şeref, uzun kollu bir hırkanın içinde kollarını kalkık dizleri üstüne koymuştur.Diğer figürler Hoca Muineddin ve Hoca Kutbeddin çömelmiş pozdadırlar. Birinci plandaki ışık, ağaca doğru gölgeye dönüşmekte ve arka planda yani dağların üst kısımlarında tekrar ışık görülmektedir. Işık ustası Rembrant böylece resimde derinliği sağlamıştır. Ayrıca çizgilerdeki hareket hissedilmektedir.

Rembrant'a göre Mevlana **(resim1)**

Tournefort, Rembrant' tan sonra Avrupalılar arasında Mevlevilik üzerine çalışmış bir ressamdır.1658 de Aix la Chapel de doğmuş ve 1708 yılında vefat etmiştir. Fransa'da Tıp fakültesi öğrencilerine resim dersi veriyordu. Tournefort 'un sema ayinini konu aldığı eseri **(resim 2),** açık havada sema eden dervişleri ve onları gözeten şeyhi ele almaktadır.

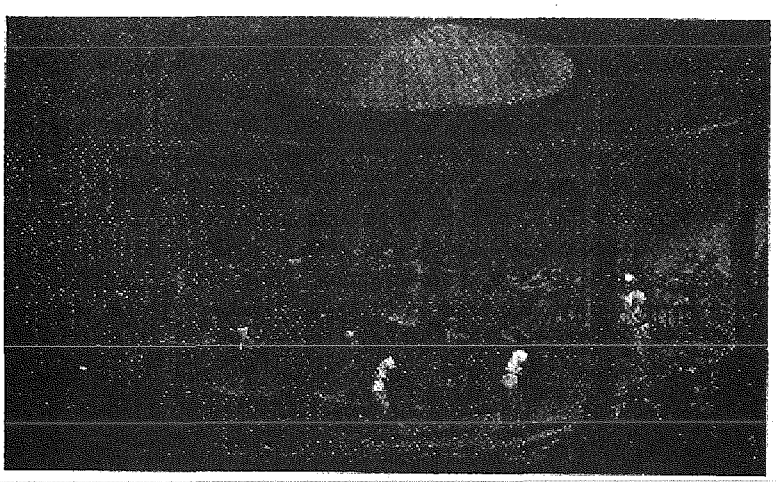
Dervişlerin Dansı-Tournefort **(resim 2)**

Mevleviliği resimlerine konu edinmiş bir diğer ressam, Jean Paptise Van Mour, 9 Ocak 1671'de Valenciennes' de doğmuş ve 22 Ocak 1737'de İstanbul'da ölmüştür. Van Mour' un eserlerinde sema esnasında semazenlerin duruş ve hareket şekilleri farklıdır. Normalde sema sırasında semazenlerin sağ eli avuç içi ve yukarı doğru, sol eli ise aşağı doğru hareket eder ve baş hafif sağa doğru eğimlidir. Van Mour'un "Sema" **(resim 3)** adlı eserinde, semazenlerin bir kısmı yerde secde edercesine durmaktadırlar. Dönen dervişlerin kimisinin eli göğüs hizasında, kiminin iki eli dua edercesine aynı yönde yukarıdadır. En önde bize doğru dönük olan semazenin elinde bir ağaç dalını deste olarak kullandığını görmekteyiz. Semazenlerin ayin sırasında, kendinden geçmiş halleri, dikkatimiz çekmektedir. Van Mour' un gözüyle bizlere yansıyan bu resim, oldukça ışıklı bir mekanda geçen ayini gözler önüne serer. Ön planda gözümüzün odaklandığı ilk figürlerde, ışığın değdiği yerler parlamaktadır. Ön plandaki figürler üzerinde görülen ışıkla birlikte oluşan gölgeler resme derinlik kazandırmıştır.

Sema – Jean Baptiste Van Mour (**resim3**)

Van Mour'un "Galata Mevlevihanesinde Sema Eden Dervişler" (**resim4**) adlı eserinde Mevlevihanenin içini incelemektedir.Yağlı boya ile tual üzerine yapılmıştır. Ahşap bir iç mekan görmekteyiz. Kubbeden aşağıya doğru inen ışık süzmesi, ayin alanını ve mutrıb heyetini aydınlatmaktadır. Bu ışığın kaynağı belli değildir. Ancak kubbenin ortasında bulunan herhangi bir ışık sisteminin bulunduğunu düşünebiliriz. Resme hakim olan renk, ahşap yapının ortaya çıkmasını sağlayan kırmızıdır. Kırmızı rengin sadece ahşapta sınırlı kalmadığını, yer yer zeminde ve figürler üzerinde kullanıldığını görmekteyiz. Arka plandaki dervişlerden birinin kıyafetinin kırmızı, diğer dervişlerin kıyafetleri de farklı renktedir.Bu farklılığın nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte görsel açıdan bu ibadetin, muazzam bir renk ahengine dönüştüğünü görmekteyiz.

Galata Mevlevihanesinde Sema eden Dervişler-Jean Baptiste Van Mour (**resim 4**)

Van Mour'dan sonra İstanbul'a gelen ressamlar arasında Hlair de vardı. 1774- 1776 tarihleri arasında İstanbul'da bulunmuştur. Hlair'in en göze çarpan çalışmaları Şeyh efendi ve çeşitli pozlarda Derviş desenleridir. Kompozisyon ve desen açısından oldukça sağlam bilgisi olduğu görülmektedir. (**resim 5**)'de görüldüğü üzere Mevlevi Şeyhi'ni başında destarlı sikkesi ve cübbesiyle bize doğru dönük

vaziyette poz verircesine görmekteyiz. Mevlevilerde yalnızca Şeyhler destar sararlar. Destar, geniş beyaz bir tülbentin bükülmesi ve sikkenin etrafına sarılmasıdır.Başlığın kenarından bir karış yukarıya kadar sarılır.

Mevlevi Şeyhi-Hlair **(resim 5)**

19.Yüzyıl Ressamlarından Preziosi'nin Galata Mevlevihanesini resmettiği çalışmayı görmekteyiz **(resim 6).** Ön planda yer alan, yönü bize dönük semazene odaklanmaktayız. Preziosi bu etkiyi, öncelikle ele almak istediği figürü, resmin ortasına yerleştirmek suretiyle sağlamıştır.Uzun sakallı dervişin kendinden geçmiş halde, diger dervişler gibi, çıplak ayaklı dönüşün izlemekteyiz.Ön plandaki dervişin hemen arkasında gözümüze çarpan, kırmızı kıyafetli dervişin üzerine, gölgesi düşmektedir. Böylece ışığın yönünü de anlamış bulunmaktayız.

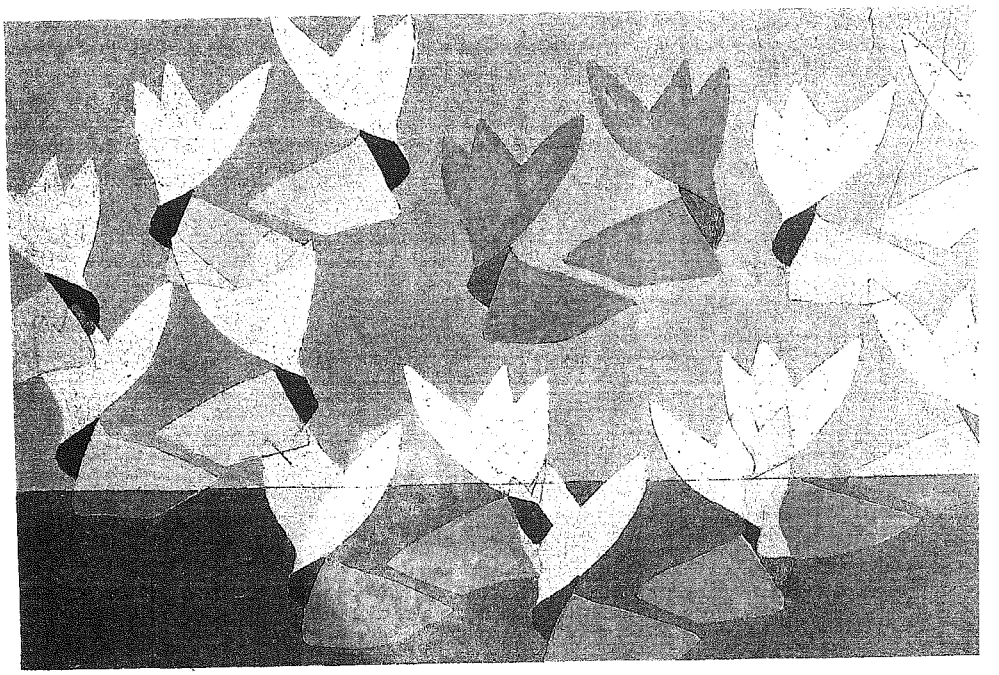

Mevlevi Dervişleri- Preziosi (**resim 6**)

SABRİ BERKEL ,1907 yılında Üsküp'te doğdu.1993 yılında istanbulda öldü. Türk resminin çağdaşlaşmasında ve uluslararası tanıtımında önemli rol oynamış ustalarımızın başında gelir. Resim eğitimini Floransa'da yapan sanatçının eserlerinde klasik ilkeler, analitik ve akılcı yöntem egemen olmuştur. Resimlerinin coşkusu, derinliği ve her zaman beklenmedik yenilikler içermeleri Berkel'in sonsuz enerjisi ve mükemmelciliği ile ilgilidir.

Türk resminde ilk soyut denemeleri gerçekleştiren ve soyut resmin en özgün örneklerini veren Berkel yaşamı boyunca ilgisini resmin en temel sorunlarından ayırmamıştır. 1939 - 77 yılları arasında resim bölümü başkanlığı dahil, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde hocalık yapmış, çeşitli uluslararası bienal ve sergilerde Türk sergilerinin komiseri olarak görevlendirilmiş yurt dışında sergiler açmıştır.

(Resim 7) 'de Sabri Berkel'in 1983 yılında resmettiği "Mevleviler" konulu soyut çalışmasını görmekteyiz.

Mevleviler - Sabri Berkel (**resim 7**)

İbrahim Çallı, 1882'de İzmir'de doğdu. İdadi öğrenimini Denizli'de bitirdikten sonra İstanbul'a gelen Çallı Adliyede katiplik yapıyordu (1896). Bir gün ressam Şeker Ahmet Paşa'nın ilgisini çekti. Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürü Osman Hamdi ile tanıştırıldı ve okula girdi (1906). Dört yıl süren okul çalışmalarından sonra açılan Avrupa yarışmasını kazanan İbrahim 1910'da Paris'e gitti. Güzel sanatlar okuluna yazıldı. Orada 4 yıl Fernand Corman'un atölyesinde çalıştı. 1914'de Paris'te birlikte çalıştıkları Ruhi Arel ve Hikmet Onat'la Türkiye'ye döndü. 1960'da İstanbul'da öldü.

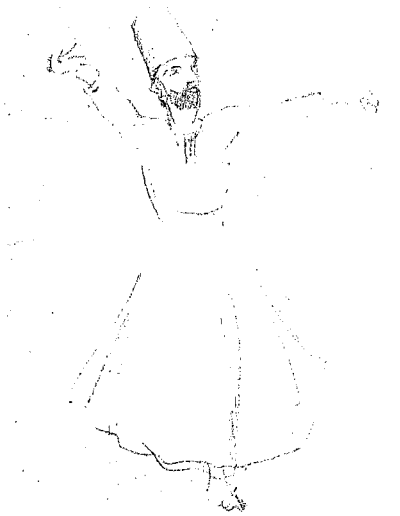
Hem Çallıda, hem de öteki arkadaşlarında göze çarpan başlıca özellik, renk parlaklığı, saydamlığı ve açık hava ressamlığıdır. Mevleviler dizisi belki de en ilginç yapıtlarıdır. sanat yaşamının bir döneminde,özgün sanat anlayışından sıyrılarak tamamen yeni bir konu ve bu konuyu çevreleyen yepyeni bir resimsel anlatıma ulaşacaktır. Dergahlarda yaptığı desen çalışmaları ve yağlıboyaya dönüşen bu resimleri Çallı nın sanat anlayışında da yeni bir döneme girdiğini kanıtlamaktadır. İbrahim Çallı, mevlevi dergahlarında dünya ile bağlarını koparmış, trans halinde ibadet eden figürlerin durağan, boş bakışları eksenlerinde dönerek, bir eli ile gökyüzünü, diğer eliyle yer yüzünü işaretleyen dervişlerin bu eyleme kimliklerinden sıyrılmalarını yeni yorumlarla resimler.
Resim anlayışına katılan bu yeni dönem Griçenko (**resim 8**) adı ile özleşir. Bir Rus ressamıdır Aleksis Gritchenko. Ülkesindeki ekonomik krizin ezici baskısından kaçıp istanbula gelmiş,tophanede yaptığı suluboya resimleri pazarlamaya çalışmaktadır.bu aşamada Aleksis Griçenko'yu bir büyük şans yakalar. Bu kişinin adı İbrahim Çallıdır.
Aleksis Griçenko ile geçen günler Çallının özgün sanat anlayışında önemli değişimlere neden olur. Özellikle kendisinden sonra gelen ve bir çoğu da öğrencisi olan kuşakların Çallı resimleri üzerinde geliştirdikleri eleştiriler Çallının yeni bir dil arayışında baskın bir rol oynamış olmalıdır. Sonuçta Çallı,lirik fırça vuruşlarının biçimlendirdiği renk lekelerinin dokuduğu coşku dolu resimlerin üretimine ara verip ayrıntı yerine büyük lekesel yorumlara,ışık yerine geometrik plan dağılımına,devinim yerine statik dengelere önem veren bir anlayışa yönelir.sanatçı yetisi,uygulamaya giriştiği bu yeni dönemde de çallının başarısını perçinleyecektir. Ancak çallı ile özdeşleşen dinamik anlatımların yerini durağan resimler alacaktır. En ilginç yapıtları, belki beyaz Rus akınıyla İstanbul'a gelip bir süre kalan Aleksisi Griçenko'nun etkisiyle meydana getirdiği "mevleviler" dizisi oldu. Çallı bu dizide, Griçenko dönemine kadar uyguladığı yarı emprestyonist tekniği bırakmış,rus ressamın grafiğe yakın, şematik desenini,bu deseni örten az karışımlı renklerini benimsemişti.

Aleksis Gritchenko – Dans Eden Derviş **(resim 8)**

4. Mevlevi Dizisi, eskiz defterinden
from "Mevlevi" Series, sketch-book of the artist

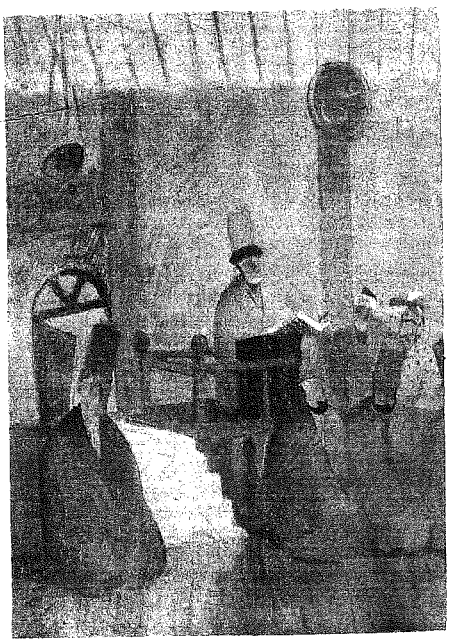
2. Mevlevi Dizisi, eskiz defterinden
from "Mevlevi" Series, sketch-book of the artist

Mevlevi dizisi, eskiz defterinden, İbrahim Çallı

Desen, Kağıt üzerine karakalem

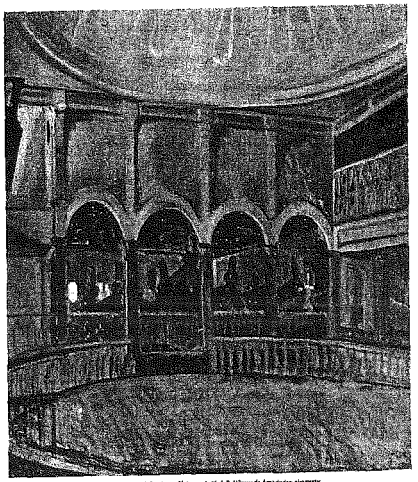
Mevlevi dizisi,Desen, İ. Çallı

Mevlevi Dizisi,duralit üzerine yağlı boya,İ.Çallı

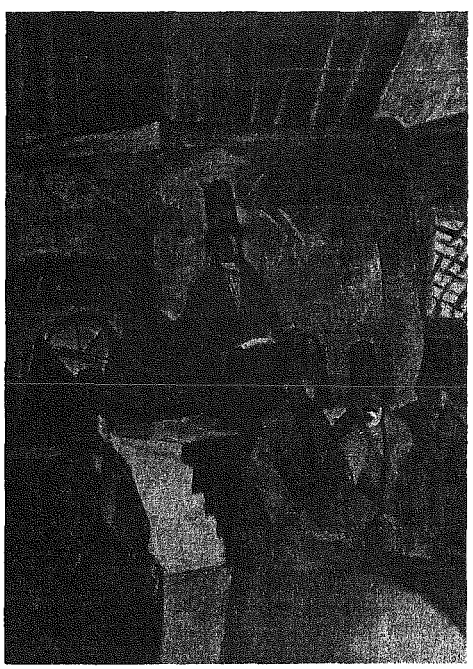
15. Mevleviler Dizisinden, 40x50cm., duralit üzerine yağlı boya, Erol Akbal Koleksiyonu
from "Mevlevi" series, 40x50 cm., oil on fibreboard, Erol Akbal Collection

6. Konya Mevlana Türbesi, 57x52 cm., kontraplak üzerine yağlı boya, Artık A.Ş. Müzesinde Arşivinden alınmıştır.
Konya Mevlana Mausoleum, 57x52 cm., oil on plywood, from Artık A. Ş. archives.

Mevleviler dizisi,duralit üzerine y.b,İ.Çallı

Mevleviler dizisi,kontroplak üzerine y.b,İ.Çallı

7. Mevlevi Dizisinden, 60x80 cm., tuval üzerine yağlı boya, Jale Cimcoz Koleksiyonu
from "Mevlevi" series, 60x80 cm., oil on canvas, Jale Cimcoz Collection

8. Mevlevi Dizisinden, 14x13 cm., mukavva üzerine yağlı boya, Kemal Türkel Koleksiyonu
from "Mevlevi" Series, 14x13 cm., oil on cardboard, Kemal Türkel Collection

Mevlevi disizi,tual üzerine y.b,İ.Çallı

Mevlevi dizisi, mukavva üzerine y.b.,İ.Çallı

10. Mevlana Türbesi, 30x38 cm., karton üzerine yağlı boya, *Bülent Cimcoz Koleksiyonu*
Mevlana Mausoleum, 30x38 cm., oil on carton, *Bülent Cimcoz Collection*

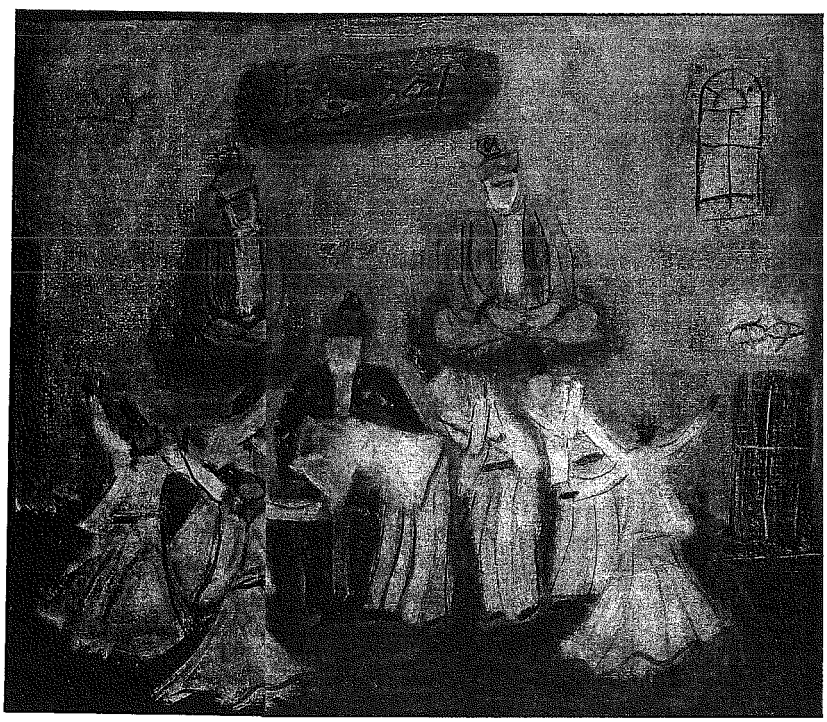
Mevlevi dizisinden, Duralit üzerine yağlı boya ,İ.Çallı

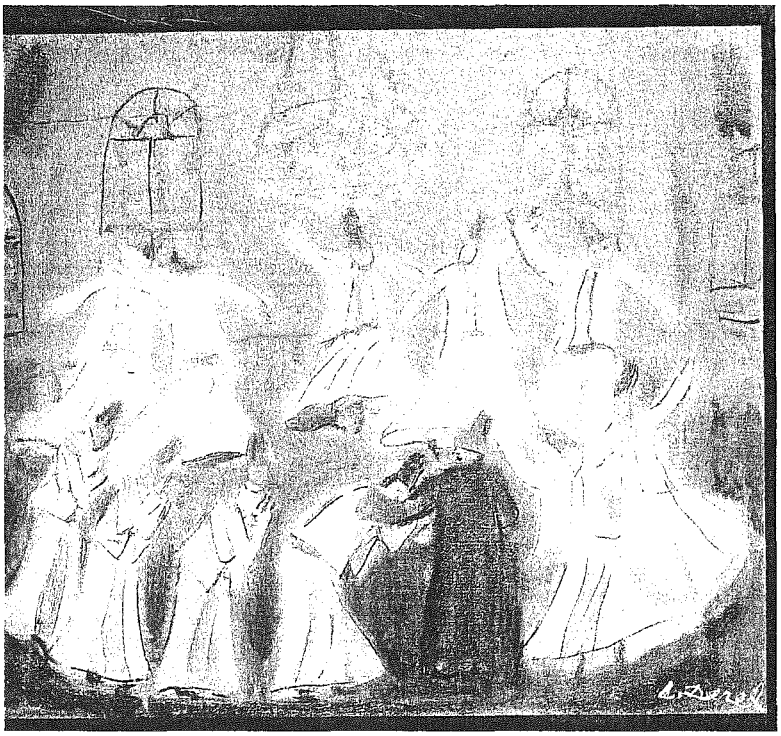
9. Mevlevi Dizisinden, 74x62 cm., duralit üzerine yağlı boya, *Bülent Cimcoz Koleksiyonu*
from "Mevlevi" series, 74x62 cm., oil on fiberboard, *Bülent Cimcoz Collection*

Mevlevi dizisinden, Duralit üzerine yağlı boya, İ.Çallı

İstanbul'un doğasını konu alan figüratif anlayıştaki resimleriyle tanınan ressam Cevat Dereli 23 Temmuz'da İstanbul'da öldü. 1900 yılında Rize'de doğan Dereli, Ziya Güran' ın yönlendirmesiyle girdiği Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Hikmet Onat ve İbrahim Çallı' nın öğrencisi oldu. 1924'te devlet bursuyla Paris'e gitti ve 1928'e değin çalışmalarını Paul-Albert Laurens atölyesinde sürdürdü. Yurda dönüşte Güzel Sanatlar Akademisi Nazmi Ziya Güran atölyesinde muallim muavini olarak çalıştı, daha sonra Tıp Fakültesi desinatörlüğüne geçti ve anatomik planlar çizdi. Lévy'nin Güzel Sanatlar Akademisi resim bölümü şefliğine atanmasıyla tekrar akademiye dönen Dereli, CHP'nin düzenlediği yurt gezilerine de katıldı. Sinop'ta yaptığı resimlerle İzmit'te düzenlenen Müstakil Ressam ve Heykeltraşlar Sergisi'nde birinci ödülü kazanan Dereli, 1977'de Sedat Simavi Görsel Sanatlar Ödülü'nü Zühtü Müridoğlu ile paylaşmış, Atatürk'ün 100. doğum yılı nedeniyle Kültür Bakanlığı'nın 1981'de düzenlediği sergide Atatürk Devlet Armağanı'nı almıştı. Cevat Dereli' nin resimlerinde genelde bir hareketlilik ve desen gücü yüksek bir anlayışın hakim olduğunu ve aynı düşüncenin Mevlevi konulu resimlerinde de geçerli olduğunu görmekteyiz.

Mevleviler, tual üzerine yağlı boya, Cevat Dereli

Mevlevi,tual üzerine yağlı boya, Cevat Dereli

Mevleviler,Tual üzerine yağlı boya, Cevat Dereli

Fausto Zonaro'nun "Uyuyan Rıfai dervişleri" adlı tablosu, İstanbul'da ve Avrupa'nın çeşitli kentlerinde sergilenmiş ve büyük beğeniyle karşılanmıştır. Adolphe Thalasso, tabloda betimlenen , sahneyi "bağnaz sofuların tam vecde geldikleri ve kendinden geçmiş yüz ifadelerinin bunun etkisi altında ilahi bir coşkuyla aydınlatıldığı an" diye tasvir etmektedir. Nitekim sanatçının da tabloyla ilgili bir suluboya ön çalışmasında(**resim 9**) dervişlerin sadece yüz ifadeleri vurgulanmaktadır. Bu, Thalasso'nun sözünü ettiği büyük yağlıboya tablonun hazırlık çalışmasıdır. Sanatçının dervişlere ait birkaç hazırlık çalışması, bugün çeşitli koleksiyonlara dağılmıştır. "Haykıran Rıfai Dervişleri (**resim10**)" nde ayini izleyen yerli ve yabancı ziyaretçilerin arasında Zonaro, eşi Elisa Pante ve kızları da dikkat çekmektedir. İlginç olan, Zonaro' nun kendisini ziyaretçilerden ayrı tutup bir derviş gibi betimlemiş olmasıdır. 1840'larda İstanbul'a geldiğinde burasının burasını ziyaret eden Gerard de Nerval, tevhidhanenin galerileri ve tribünleri olan çok büyük ahşap bir salon olduğunu söyler. Tabloda saf halinde kıyam zikri yapan dervişlerin önünde, mihrap ekseninde yüzükoyun sıralanmış hastaları çiğneyen şeyh efendi, zikre eşlik eden bir neyzen ile kasidehan görülmektedir.

Şeyh efendi, üstündeki siyah hırka ve başındaki Rıfai tacıyla seçilmektedir.Tevhidhanenin duvarında Besmele, *Eşhedü en La İlahe İllallah, Eşhedü en Muhammeden ül Resulallah*, Ali ve Muhammed yazılı levhalar asılıdır. Üsküdar' daki Rıfai Asitanesi 1942 yılında yandığı için, Zonaro' nun bu tablosu bir belge olarak da önem taşımaktadır.

Derviş Grubu, suluboya,Fausto Zonaro (**resim 9**)

Haykıran Dervişler,Tual üzerine yağlıboya,Fausto Zonaro **(resim 10)**

Neyzen, pastel, Fausto Zonaro

KAYNAKLAR

Mevlevilikte Resim resimde Mevlevilik,Şahabettin Uzluk, Ankara 1957
I.Milli Mevlana Kongresi.Tebliğler,3-5 Mayıs 1985,Konya
III.Uluslararası Mevlana Kongresi,Bildiriler,5-6 Mayıs 2003
Osmanlı Saray Resamı Fausto Zonaro,Yapı Kredi Yay.,İstanbul,Ocak 2003
Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu,Kıymet Giray, T.İş Bankası Kültür Yay.,İst 2000
Çallı ve Atölyesi, Kıymet Giray,Türkiye İş Bankası Yay.,2000
Oryantalistlerin İstanbulu, Semra Germaner, Zeynep İnankur, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İst. 2002
İbrahim Çallı Kataloğu ,Kaya Özsezgin, Yapı Kredi Yay.,İst-1993